

Robert Havemann, I morgen. Industrisamfundet på skillevejen. Kritik og utopi, København: Gyldendal, 1981, 239 s., 98,00 kr.

Den kendte østtyske fysiker og systemkritiker Robert Havemann har med den foreliggende bog givet et bidrag til en kritisk analyse af såvel de nuværende kapitalistiske samfund som de 'faktisk eksisterende socialistiske' samfund. Ingen af de eksisterende statsformer formår ifølge forfatteren at løse det moderne industrisamfunds mest påtrængende problemer - de økologiske ødelæggelser, rustningskapløbet og kontrollen med energiforbruget. Som et modstykke til de to kendte 'samfundsmodeller' opridser Havemann et fremtidens utopia, der indebærer en udvikling i retning af en demokratisk socialisme i decentraliserede samfund.

Årsagen til, at kapitalismen ikke kan forhindre den økologiske krise, er ifølge Havemann, at uden en stadig vækst er kapitalismen dømt til undergang. Den voldsomme udvikling af produktivkræfterne - de 'tekniske fremskridt' - under kapitalismen har været nødvendig, hvis ikke det kapitalistiske system skulle gå til grunde som følge af sine egne indre modsigelser.

Det moderne kapitalistiske industrisamfunds problemer skyldes ikke de 'tekniske fremskridt' i sig selv, men derimod den måde teknikken anvendes på under kapitalismen. Formålet med produktion er ikke at producere brugsværdi, men den størst mulige mængde bytteværdi for dermed at optimere merværdien. Jo kortere levetid en vare har, jo mere indbringende er den.

At ikke brugsværdien, men forbruget er den kapitalistiske økonomis alfa og omega, gælder ikke blot for den egentlige forbrugsvareindustri, det gælder også for forbruget af alle slags teknisk udstyr og maskiner. Størstedelen af forureningen og ressourcemisbruget i de moderne industrisamfund kan derfor tilskrives denne almindelige forbrugstvangs konto, som ligger til grund for det borgerligt-kapitalistiske samfund.

Selv om kapitalismen var nødvendig for at overvinde feudalismens stagnation og en forudsætning for den kolossale udvikling af produktivkræfterne i vort århundrede, er den ifølge sin indre struktur og hele sit væsen fuldkommen uegnet til at håndtere den store krise, der truer de moderne industrisamfund, fordi den dermed er tvunget til at opgive sig selv, hvad den ikke kan.

I de eksisterende socialistiske lande har ifølge Havemann hverken de herskende kommunistpartier eller de statslige organer taget officielt stilling til den kommende krises problemer. Intetsteds bliver væksten tilbudt med større hengivenhed end i de socialistiske lande.

Hvad den materielle produktion angår, dvs. fremstillingen af forbrugsvarer og adgangen til tjenesteydelser, adskiller den faktiske socialismes målsætning sig

Robert Havemann, I morgen. Industrisamfundet på skillevejen. Kritik og utopi, København: Gyldendal, 1981, 239 s., 98,00 kr.

Den kendte østtyske fysiker og systemkritiker Robert Havemann har med den foreliggende bog givet et bidrag til en kritisk analyse af såvel de nuværende kapitalistiske samfund som de 'faktisk eksisterende socialistiske' samfund. Ingen af de eksisterende statsformer formår ifølge forfatteren at løse det moderne industrisamfunds mest påtrængende problemer - de økologiske ødelæggelser, rustningskapløbet og kontrollen med energiforbruget. Som et modstykke til de to kendte 'samfundsmodeller' opridser Havemann et fremtidens utopia, der indebærer en udvikling i retning af en demokratisk socialisme i decentraliserede samfund.

Årsagen til, at kapitalismen ikke kan forhindre den økologiske krise, er ifølge Havemann, at uden en stadig vækst er kapitalismen dømt til undergang. Den voldsomme udvikling af produktivkræfterne - de 'tekniske fremskridt' - under kapitalismen har været nødvendig, hvis ikke det kapitalistiske system skulle gå til grunde som følge af sine egne indre modsigelser.

Det moderne kapitalistiske industrisamfunds problemer skyldes ikke de 'tekniske fremskridt' i sig selv, men derimod den måde teknikken anvendes på under kapitalismen. Formålet med produktion er ikke at producere brugsværdi, men den størst mulige mængde bytteværdi for dermed at optimere merværdien. Jo kortere levetid en vare har, jo mere indbringende er den.

At ikke brugsværdien, men forbruget er den kapitalistiske økonomis alfa og omega, gælder ikke blot for den egentlige forbrugsvarerindustri, det gælder også for forbruget af alle slags teknisk udstyr og maskiner. Størstedelen af forureningen og ressourcemisbruget i de moderne industrisamfund kan derfor tilskrives denne almindelige forbrugstvangs konto, som ligger til grund for det borgerligt-kapitalistiske samfund.

Selv om kapitalismen var nødvendig for at overvinde feudalismens stagnation og en forudsætning for den kolossale udvikling af produktivkræfterne i vort århundrede, er den ifølge sin indre struktur og hele sit væsen fuldkommen uegnet til at håndtere den store krise, der truer de moderne industrisamfund, fordi den dermed er tvunget til at opgive sig selv, hvad den ikke kan.

I de eksisterende socialistiske lande har ifølge Havemann hverken de herskende kommunistpartier eller de statslige organer taget officielt stilling til den kommende krises problemer. Intetsteds bliver væksten tilbudt med større hengivenhed end i de socialistiske lande.

Hvad den materielle produktion angår, dvs. fremstillingen af forbrugsvarer og adgangen til tjenesteydelser, adskiller den faktiske socialismes målsætning sig

kun lidt fra kapitalismens målsætning. Forskellen ligger alene i, på hvilken måde man realiserer disse målsætninger. Under kapitalismen ved profitjag og udbytning, under socialismen uden udbytning og gennem optimal planlægning af økonomien. Men det underlige er bare, at den udbyttede arbejders levestandard under kapitalismen er så meget højere end hans socialistiske kollegas levestandard. Og over for den kommende globale, økonomiske og økologiske krise vil den faktisk eksisterende socialisme om muligt være endnu mere blind end det tilbudte økonomiske forbillede.

Sammenfattende er således hverken kapitalismen eller den faktisk eksisterende socialisme i stand til at tilbyde en løsning på det moderne industrisamfunds krise. For kapitalismens vedkommende fordi denne krise jo netop er dens krise, som kun kan finde en løsning, hvis det lykkes for menneskeheden at frigøre sig fra kapitalismen. Den faktisk eksisterende socialisme vil derimod måske være i stand til at fastfryse den nuværende begyndende krisetilstand i form af en autoritær rationeringsøkonomi.

Den eneste vej, der fører gennem den kommende krise for industrisamfundene, er ifølge Havemann en sand, frihedselskende socialisme. Men det forudsætter, at vi forsøger at forestille os den verden, vi gerne vil leve i. Den verden, hvor det ene menneske ikke længere truer det andet, men hvor alle mennesker fungerer i et fællesskab. Den tænkte verden må beskrives i en utopi. Men denne skal samtidig være fuldkommen virkelig og realiserbar. En verden, som vi er overbeviste om at kunne skabe, først i tankerne og derefter med "vore hænder". For at finde vejen til fremtiden, må vi kende vort mål, selv om det ligger nok så langt ude i det uvisse.

De kendetegn, som karakteriserer Havemanns utopi, der kan realiseres i overensstemmelse med det nuværende videnskabelige niveau, kan inddeles i tre kategorier: 1. tekniske, 2. økonomiske og 3. politisk-antropologiske kendetegn.

Det væsentlige kendetegn ved den utopiske teknik er den fuldstændige automatisering af produktionen af alle nødvendige varer, inklusive fødevarerne. Levetiden for den utopiske industris produkter vil være mange gange længere end levetiden for den nuværende produktions produkter.

Medens den kapitalistiske økonomi har en optimering af merværdien som formål, er alle bestræbelser i den utopiske økonomi rettet mod en optimering af brugsværdien, samtidig med at man nedsætter det nødvendige forbrug af menneskelig arbejdskraft. Denne grundlæggende ændring af den økonomiske målsætning gør en løsning af de økologiske problemer mulig.

Den sidste afgørende forandring for den enkeltes liv er afskaffelsen af penge, af privatejendom og dermed i det hele taget af begrebet "ejendom", af politiet og af enhver form for offentlig administration, det vil sige en fuldkommen

afskaffelse af et statsligt system overhovedet (utopiens politisk-antropologiske kendetegn).

En realisering af det beskrevne mål kan kun nås gennem en omvæltning af meget store dimensioner. Spørgsmålet om muligheden af Utopia reduceres dermed i første række til et spørgsmål om muligheden af en sådan 'revolution'. En fundamental marxistisk tese hævder, at revolutionen først får den nødvendige styrke, når de bestående produktionsforhold som følge af de skærpede klassemodsigelser er blevet en afgørende hæmsko for produktivkræfternes videre udvikling.

I slutningen af 1970'erne udviklede der sig en strukturel krise i kapitalismen, som udviser netop disse postulerede karakteristiske træk ved en stigende revolutionær situation. Det er først og fremmest tre hovedelementer, der bestemmer krisens struktur: 1. Den økonomiske nødvendighed af en fortsat vækst, 2. den deraf følgende helt katastrofale ødslen med alle naturgivne råstoffer og den dertil knyttede forurening, 3. den stigende indførelse af automatisering under anvendelse af mikroelektronikken, som bevirker en vedvarende frigørelse af arbejdskraft, der under den voksende arbejdsløsheds tryk hindres i at få del i de frugter af det tekniske fremskridt, som er skabt ved deres arbejde, gennem lønstigninger og nedsat arbejdstid.

Alle tre fænomener, som i dag kendetegner kapitalismens situation, kommer af modsigelsen mellem kapitalistiske produktionsforhold og de eksisterende produktivkræfter.

Med denne strukturelle krise kommer spørgsmålet om revolutionens væsen til at stå i forreste række. Hvem bliver dens drivende og hvem dens førende kraft? Hertil forsøger Havemann at vise, at svaret må blive, at den førrevolutionære kamps tyngdepunkt i de højtudviklede industristater ligger i virksomhederne og dér først og fremmest føres af fagforeningerne. De politiske partier og organisationer har til opgave at understøtte og forsvare denne kamp på forskellige områder i de kapitalistiske samfund. Hvad man kan og skal gøre i den faktisk eksisterende socialismes lande, fremgår af det glemte mål: revolutionens fuldbgyrdelse gennem det socialistiske demokratis frie udfoldelse.

Sammenfattende kan man fastslå, at Havemanns bog udgør et spændende og inspirerende forsøg på at skitsere en vej ud af den nuværende økonomiske og begyndende økologiske krise, der ikke alene truer de moderne og højtudviklede industrisamfund i Øst og Vest, men også den 3. verdens fremtidige udviklingsmuligheder. Bogen bør læses som et alternativ og en udfordring til den franske politiker og forfatter Servan-Schreibers meget omtalte bog Den globale udfordring. Havemanns fremtidsvision forekommer at være mere sammenhængende og omfattende, fordi han også inddrager de 'faktisk eksisterende socialistiske' lande i sin analyse af

fremtidige udviklingsmuligheder for de højtudviklede industrisamfund, hvilket Servan-Schreiber ikke gør. Samtidig er Havemanns analyse langt mindre teknokratisk præget, hvilket gør hans utopia eller fremtidsvision mere sympatisk.

Jørn Kjølseth Møller

Jens-Jørgen Jensen og Margit Nielsen, Hvad er Comecon?, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1981, 288 s., 92,00 kr.

Hvad er Comecon? Det er et godt spørgsmål, som de fleste nok vil have vanskeligheder med at besvare. Hidtil har man kunnet undskylde sig med manglen på dansksproget litteratur om emnet, men Jens-Jørgen Jensen og Margit Nielsen har nu effektivt forsynet alle interesserede med en god, velstruktureret, klart skrevet bog. Med 200 siders tekst, 50 siders statistik-bilag, ordforklaring, en nyttig litteraturliste (kommenteret), noter og stikordsregister har læseren en behagelig og håndterlig bog om stort set alt vedrørende Comecon.

Den detaljefyldte gennemgang er samlet omkring ti hovedtemaer: Den økonomiske og sociale udvikling, den historiske side, organisationen, plankoordineringen, Comecon-handlen, investeringssamarbejdet, videnskabeligt-teknisk samarbejde, integrationsproblemer og -perspektiver, de ikke-europæiske medlemmer, øst-vest relationerne og forholdet til u-landene.

Kort fortalt er Comecon ikke Østeuropas EF, men både historisk, medlemsmæssigt og funktionelt en pendant til OEEC/OECD. Supermagten Sovjetunionen har siden 50-ernes midte skabt et omfattende organisatorisk netværk mellem de statslige bureaukratier, planlæggerne, økonomerne, teknikerne osv. fra Sovjetunionen, Polen, Østtyskland, Tjekkoslaviet, Ungarn, Rumænien og Bulgarien samt Mongoliet, Cuba og Vietnam. Med varierende grader af faktisk deltagelse har Jugoslavien, Irak, Syd-Yemen, Etiopien, Moçambique, Angola og Laos en løsere tilknytning og Finland et specielt løst arrangement. Kernen i den officielle målsætning om "socialistisk økonomisk integration" er koordinationsbestrebelsene omkring de nationale planøkonomiske beslutningsprocesser. Socialistisk integration er plan(lagt)-integration, besluttet på højeste sted i stats- og partiapparaterne og dermed et fundamentalt politisk fænomen - nationalt og internationalt - velegnet som emne for politologiske analyser og studier. Bogen fra Sydjysk Universitetsforlag skal derfor hilses velkommen.

I en anmeldelse her i Politica må jeg nødvendigvis også vurdere bogen med de nok så berømmelige politologiske briller, hvorfor de følgende tre kritikpunkter kan fremstå mere kritiske end de er ment. Mit første ankepunkt er, at bogen mangler en tese, endsige en teori. Forfatter-parret søger empirisk-deskriptivt at be-